

BİR FRANSIZ MACERAPERESTİN SAVAŞ VE DİPLOMASİYE DAİR GÖRÜŞLERİ: HUMBARACI AHMED PAŞA'NIN (KONT ALEXANDER BONNEVAL) LÂYİHALARI

Fatih YEŞİL

Özet: Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nda Humbaracı Ahmed Paşa olarak bilinen Kont Alexander Bonneval tarafından Bâb-ı Âli'ye sunulmak üzere kaleme alınmış olan iki lâyiha incelenmektedir. Ahmed Paşa, İstanbul'daki kariyerinin hemen başında kaleme aldığı ilk lâyhada bir taraftan Avrupa'daki çağdaş devlet ve ordu organizasyonu konusundaki bilgilerini Osmanlı idaresiyle paylaşırken, diğer taraftan da İstanbul'daki faaliyetlerini meşrûlaştırmaya çalışmaktaydı. Ahmed Paşa tarafından kaleme alınan ikinci lâyiha ise İspanya Veraset Savaşları ile Avusturya Veraset Savaşları arasında Avrupa'da gelişen siyasî ve diplomatik olaylar üzerinedir. Osmanlı yönetimini dışlişkilerde diplomasiyi bir araç olarak yeterince kullanmaması sebebiyle eleştiren Ahmed Paşa, söz konusu lâyhada Bâb-ı Âli'nin Avrupa diplomasisi ve siyasî tarihine dair bilgi eksikliğine işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: Alexander Bonneval, Humbaracı Ahmed Paşa, savaş, ordu, diplomasi, Osmanlı İmparatorluğu, lâyiha, Avrupa, İspanya, Avusturya, Bâb-ı Âli, Veraset Savaşları.

The Thoughts of an French Adventurers on War and Diplomacy: The Treatises of Humbaracı Ahmed Pasha (Count Alexander Bonneval)

Abstract: This article searches for the two treatises for being presented to the Sublime Porte written by Count Alexander Bonneval also known as Humbaracı Ahmed Pasha in the Ottoman Empire. Ahmed Pasha, in the first treatise which was written in the very beginning of his carrier in Istanbul, shares his knowledge on the contemporary state and army organizations with the Ottoman government. On the other hand, with the treatise, he was trying to legitimize his activities in Istanbul. The second treatise, written by Ahmed Pasha, is on the politic and diplomatic events occurring between the Wars of Spanish Succession and the Wars of Austrian Succession. Ahmed Pasha criticized the Ottoman government which could inadequately employ diplomacy as an instrument in international relations. In the treatise, he also pointed out the insufficient knowledge of the Sublime Porte on European diplomacy and political history.

Key words: Alexander Bonneval, Humbaracı Ahmed Pasha, war, army, diplomacy, Ottoman Empire, treatise, Europe, Spain, Austria, Bâb-ı Âli, War of Succession.

Fransa ve İspanya arasındaki rekabet, İsveç'in Gustavus Adolphus önderliğindeki yükselişi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki hâkimiyetini pekiştirmesi ve nihayet Amerika'nın fethi, XVII. yüzyıl dünyasına damgasını vuran başlıca gelişmelerdir. Savaşı imâ eden bu siyasî gelişmeler ve ateşli silahların yayılması ordu organizasyonunda önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Sefer sürelerinin uzaması, hasımların birden fazla noktada karşı karşıya gelişi ister istemez orduların sahip oldukları nefer sayılarını artırmıştı. Ortaçağ siyasî düşüncesinin en bilindik motifi olarak karşımıza çıkan üretenler (Nährstand) ve savaşanlar (Wehrstand) arasındaki farkın flulaşması, aile ilişkilerine, soylarına ve etnik aidiyetlerine bakılmaksızın, işsizlerin, suçluların ve maceraperestlerin, Avrupa'nın çeşitli ordularında daha çok istihdam edilmesi anlamına geliyordu. Ordu organizasyonundaki değişime bağlı olarak büyüyen yeni askerî sektör çok geçmeden, Avrupa'nın savaşçı müteşebbisleri tarafından fark edildi. Askerî girişimciler ya da müteahhitler (Entrepreneurs) olarak da bilinen yeni komutanlar, kiralık ordularıyla, nefer sayıları hızla artan hasımları karşısında ne yapacağını bilemeyen kralların, kontların ya da prenslerin imdadına yetişmekte, toplumdan dışlanan ya da sosyal çevrelerine uyum sağlayamayanlar arasından topladıkları neferleriyle kontrat imzaladıkları devletlere hizmet etmekteydiler¹.

Bu gelişmeler, aynı zamanda bir başka askerî sınıfın ortaya çıkışına uygun ortamı hazırladı. Ateşli silahların yayılmasına koşut ve dönemin rasyonel ruhuna uygun olarak savaş, artık matematiksel düzlemde ele alınmakta ve ordular savaş, deneyimi bulunan, çağın bilimsel birikimine sahip uzmanlara emanet edilmekteydi. Ancak harp akademilerinin yeni yeni kurulmaya başlandığı bir dönemde, Osmanlıların ifadesiyle mütefennin subay sayısı oldukça azdı. Avrupa'da ölüm kalım mücadelesi veren pek çok küçük devletin idarecisini peşinden koşturan yeni tür uzmanlar², savaş deneyimleri sayesinde tâlim ve taktik konusunda bilgi sahibiydi. Savaş alanlarını bilimin ışığıyla aydınlatan askerî mühendisler, daha önemli olmak üzere, metalurji ve kimyadaki gelişmeleri takip ederek, bunları silah üretimi ve icadı için kullanabiliyor, coğrafya ve kartoğrafyayı savaş sanatının bir parçası olarak düşünüyor ve hatta ordu idaresinde istatistikî yöntemlere başvuruyordu³. Böylesi bir eğitim, devrin şartları göz önüne alındığında, sıradan ailelerin harcı değildi. Bu bağlamda Yeniçağın kiralık askerî mühendisleri, paralı askerlerden farklı olarak, iyi eğitilmiş ve genellikle aristokrat ailelerin çocuklarıydı. Dolayısıyla XVII. ve XVIII. yüzyıllar bir taraftan Avrupa orduları arasındaki rekabete sahne olurken diğer taraftan da devletlerin, birbirlerinden yaptıkları

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Anderson, 1988, s. 45 vd.

² Askerî uzmanlar konusunda bkz. Guerlac, 1986.

³ Aydınlanma Çağı'ndaki bilimsel gelişmeler ve savaş arasındaki diyalektik ilişki konusunda şu önemli esere müracaat edilmelidir: Steele ve Dorland, 2005.

askerî uzman transferlerine şahit olmuştur. Askerî mühendislerin değişik sebeplerle doğdukları ülkelerin dışında hizmet vermeleri, hiç şüphesiz onları kaybeden ülkeleri askerî açıdan zayıflatmaktaydı. Ancak diğer taraftan kaybedenler, uzmanın hizmet verdiği ülkelerde, hîn-i hâcette kullanılmak üzere kendileriyle aynı dili konuşan, aynı kültür çevresinin ürünü olan ve en önemlisi ordu ve devlet organizasyonu içerisinde söz sahibi, üst düzey bir yetkili kazanıyordu.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'na gelerek Müslüman olan, Humbaracı Ahmed Paşa ismiyle maruf Kont Alexander Bonneval, az önce tasvir edilen askerî uzmanlardan birisiydi. 14 Temmuz 1675'de Fransa'da, Limousin Eyaletinin Coussae şehrinde soylu bir ailenin⁴ çocuğu olarak dünyaya gelen Kont Bonneval, devrin genel eğilimine uygun olarak iyi bir askerî eğitim aldı⁵. Bugün için oldukça genç sayılabilecek bir yaşta Fransız donanmasına katılan Bonneval, Dokuz Yıl Harpleri (1689-1697)⁶ sırasında Fransa safında savaşmıştır. Jean Baptiste Colbert'in Fransız Donanmasında köklü değişiklikler yaptığı bir dönemde, bahriye sınıfı orduda irtifa kazanmak isteyen genç aristokratlar için önemli imkânlar sunmaktaydı (Gorceix, 1949, ss. 4-5). Bu bağlamda Bonneval'in kariyerine, Fransız Donanmasında bir topçu subayı olarak başlaması bir tesadüften ziyade bilinçli bir tercihin sonucu olarak görülebilir. Dokuz Yıl Savaşlarının sona ermesini takiben Fransız kara kuvvetlerine geçiş yapan Bonneval, İspanya Veraset Savaşlarının (1701-1714) başında hâlen Fransız ordusunda görev yapmaktadır. Fakat Bonneval bu dönemde karşımıza Fransız piyade birliklerinde savaşan bir topçu subayı olarak çıkmaktadır. V. Karl'ın yönettiği büyük imparatorluğu yeniden kurmayı düşleyen I. Leopold'ün (Wilson, 1998 s. 102), Batı Avrupa ve Akdeniz'de iktidarı tekeline alma girişimi olarak da değerlendirilebilecek İspanya tahtı için yapılan mücadele esnasında Kont Bonneval, Habsburg ordularına katıldı⁷. Savaşın 1706'dan sonraki bölümünde Viyana'ya hizmet edecek olan Bonneval, (Gorceix, 1940, s. 40), Yeniçağ başından beri Bourbon-Habsburg rekabetine sahne olan İtalya'da, Kont Marsigli'ye karşı büyük bir başarı elde etti. Bu savaş sadece Alexander Bonneval için değil, kardeşi açısından da önemliydi. Zira sürekli geri çekilmeleri sebebiyle "Papa'nın Tavukları"(Papagallini) olarak tarihe geçen mağlup İtalyan ordusunun süvari birliklerine kardeşi Ceasar

⁴ Bonneval İstanbul'a gelmeden önce Bâb-ı Âli'ye gönderdiği bir arzuhâlde kendisini Fransa kralının akrabalarından birisi olarak tanıtmaktadır. Bu konuda bkz. BOA (AE I. Mahmud 5865).

⁵ Kont Bonneval'in hayat hikâyesi ile ilgili genel olarak bkz. Vandal, 1885; Gorceix, 1949; Benedikt, 1959; Özcan, 1988; Baysun, 1997 ve Bowen, 1954.

⁶ Dokuz Yıl harpleriyle ilgili olarak bkz. Lockyer, 1993, ss. 497-500 ve Hochedlinger, 2003, s. 168vd.

⁷ Bonneval'in Fransa ordusundan ayrılmasında disiplinsiz davranışlarının etkisi konusunda bkz. Arneth, 1858, ss. 24-25.

Marquis de Bonneval komuta etmekteydi. İtalya'da General Daun'la birlikte elde ettiği başarı, onun Avusturya ordusunda yükselmesini sağlamıştır. İtalya'daki muharebeler sırasında generalliğe (Generalwachtmeister) atanan Bonneval'e, İspanya Veraset Savaşlarında edindiği tecrübe ve kazandığı büyük başarılar göz önünde tutularak, kısa bir süre sonra feldmareşallik (Feldmarschall-leutnant) rütbesi verilecekti. Ancak Kont Bonneval'in uzun süre cepheye kalması ona sadece ordu yönetimine ya da taktik organizasyona dair bilgisini artırma fırsatı vermemişti. Bunun yanı sıra Kont Bonneval, bu süre zarfında Bourbonların ya da Habsburgların tek başına iktidar ve ticareti, Batı Avrupa ve Akdeniz'de tekelleştirme girişimlerine karşı diplomatik oyunlarla ve güç dengesi siyasetiyle direnmeye çalışan diğer devletleri ve uluslararası siyaseti de yakından takip etmekteydi. Öyle ki, devrin önemli bir aristokrat entelektüel⁸ olarak 1710-1716 seneleri arasında en az sekiz defa Leibniz'le mektuplaşan Bonneval, mektupların ortaya koyduğu şekilde, ekonomiden diplomasi ve savaşa pek çok değişik konu üzerine düşünmekte ve tartışmaktaydı⁹. 1716 Ağustosunda Petervaradin'de Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Avusturya ordusunun sağ kanadında, yaralanmasına rağmen kahramanca mücadele eden Bonneval, başarılarla dolu sicil kaydına yeni bir sayfa daha eklemişti¹⁰. Habsburglar'ın en önemli siyasî rakiplerinden birisi olan Osmanlı İmparatorluğu'na karşı elde edilen bu zafer, daha sonra Belgrat kuşatmasına da katılan Kont Bonneval'in kariyerinde bir başka dönüm noktasına işaret etmektedir. Petervaradin savaşındaki kahramanlığı, nihayet bizzat İmparator tarafından takdir edilen Bonneval artık Feldzeugmeister rütbesiyle Avusturya topçu sınıfına komuta etmektedir. Avusturya ordusunun strateji ve taktik organizasyonunun belirlendiği Avusturya Harp Şurası (Hofkriegsrat) üyeliğine getirilmesi de bu döneme rastlar¹¹.

Kont Bonneval'in yaklaşık yirmi iki sene süren Avusturya macerası tatsız bir biçimde son bulmuştur. Nitekim Avusturya Harp Şurası'nın o dönemde başında bulunan Prens Eugene'le zamanla siyasî ve askeri konularda anlaşmazlığa düşen Bonneval¹² Viyana'dan uzaklaştırılacaktı. Brüksel'de görevlendirilen Bonneval'in adının Madrid'de üst düzey bir aristokratın ölümüne karışması ve

⁸ Ahmed Paşa'nın ismiyle çıkartılan ve yazarı belli olmayan kitaplar ve broşürler, onun Avrupa'daki ününün ölümünden sonra da devam ettiğine işaret etmektedir. Bu konuda bkz. *Allerneuestes Besprache im Reiche derer Todeten zwischen dem tapfern Fürsten Leopold Maximilian Fürsten von Anhalt Dessau und dem türkischen Bassa Grafen von Bonneval*, Braunschweig ve Leipzig, 1752.

⁹ Bonneval ve Leibniz arasındaki mektuplaşma konusunda bkz. Benedikt, 1959, s. 26.

¹⁰ Söz konusu savaş için bkz. Hochedlinger, 2003, s. 195 ve Uzunçarşılı, 1995, s. 323.

¹¹ Kont Bonneval'in İtalya seferlerinde kazandığı zaferler, Sicilya ve Messina harekâtlarındaki rolü ve genel olarak Avusturya'daki kariyeri için bkz. Arneth, 1858, ss. 21-23 ve 149-151.

¹² Bonneval ve Eugene arasındaki gerilimli ilişki konusunda bkz. Benedikt (1950).

İspanya kraliçesinin aşk hayatı konusunda uygunsuz konuşmalar yapması, Avusturya ordusundan uzaklaştırılarak hapse atılmasıyla sonuçlanacak olaylar dizisinin başlangıcıdır. 1726 başında işsiz bir askerî uzman olarak hapishaneden çıktığında öncelikle, bağlarını hiçbir zaman koparmadığı Fransa'ya dönmeyi planlayan Bonneval, Paris'den aldığı olumsuz yanıt üzerine, Avrupa'nın küçük devletlerine gitmeyi düşünmüş, fakat İmparator ve Prens Eugene'in çabalarıyla, girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Venedik'te, Macaristan'daki harpler dolayısıyla tanıştığı bir Osmanlı idarecisine rastlaması, Bonneval'in iş bulabileceğine dair umutlarını kuvvetlendirdi. 1716 ve 1717 senelerinde Habsburglardan büyük bir darbe yiyen Osmanlı idaresi bu sırada, batı sınırlarında yeniden güvenliği sağlayabilmek için orduda bazı değişiklikler yapmayı planlamaktaydı. Bu bağlamda elli dört yaşındaki Kont Bonneval, devrin padişahı III. Ahmed ve Damad İbrahim Paşa'nın aradığı tüm özelliklere sahipti. En önemlisi Avrupa devletlerinin ordu organizasyonları, taktik formasyonları ve özellikle Avusturya ordusu ve diplomasisi konusunda eşsiz bilgilere sahipti. Ancak büyük ölçüde uzayan savaşların tetiklediği enflasyon ve ekonomik darboğazın sebep olduğu 1730 isyanıyla Bonneval, bir anda kendisini İstanbul'a davet eden padişah ve sadriazamı kaybetti. Ragusa üzerinden Saraybosna'ya gelen Bonneval'in İstanbul'a ulaşmasını yaklaşık bir sene geciktirecek olan bu haber ve ardından tarafına yazılan emirler, Fransız asıllı generalı Gümülcine'de ikamet etmeye zorlayacaktı. Başına gelenler dolayısıyla iflah olmaz bir Habsburg düşmanına dönüşen Bonneval¹³ burada İslâmiyet'i kabul ederek Ahmed ismini alacaktı. XIV. Louis'in, Habsburg İmparatoruna açtığı savaşla eşzamanlı olarak Macaristan'da isyan eden, önce Polonya'ya ve Fransa'ya sürgüne gittikten sonra 1717'de Osmanlı İmparatorluğu'na iltica eden Ferenc II. Rakoczy (1676-1735) ile tanışması¹⁴ da bu döneme rastlamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda XVIII. yüzyılda meydana gelen değişim ve bu değişime önderlik eden aktörlerin akıbeti, hiç şüphesiz dış siyasî konjonktürle alakâlı olduğu kadar, belki daha da fazla İstanbul'daki hizip mücadeleleri ve devletin üst düzey mevkilerini işgal eden kişilerin bu aktörlere bakış açısıyla ilgilidir (Levy 1982). Ahmed Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kariyer çizgisi bu açıdan bir istisna teşkil etmiyordu. Bir taraftan Paris'in Avrupa siyasetindeki rolüne uygun olarak İstanbul'daki Fransız elçiliğinin ve buna mukabil Avusturya'nın çıkarları doğrultusunda Habsburg temsilcisinin Bâb-ı

¹³ Kont Bonneval'in Habsburg düşmanlığı ve İstanbul'a geldikten sonraki planları konusunda bkz. Vandal, 1885, s. 27 ve 1887, s. 132 vd.

¹⁴ Ahmed Paşa'nın Rakoczy ile oldukça yakın bir ilişki kurduğu anlaşılmaktadır. Zira Rakoczy'nin ölümünden sonra hanesinin dağılmaması için İstanbul'dan yapılan yardımlara Ahmed Paşa önyak olmuştu Bu konuda bkz. BOA (C. Hariciye 6543)

Âli nezdindeki girişimleri¹⁵ ve savaşlar, diğer taraftan da sadaret mevkiinde yaşanan değişiklikler, Ahmed Paşa'nın İstanbul'daki konumunu belirleyen önemli faktörlerdi. Bu bağlamda Ahmed Paşa Eylül 1731'de İstanbul'a geldiğinde, kendisini yakından destekleyen Topal Osman Paşa vezirazamdı¹⁶. Tıpkı Topal Osman Paşa gibi Köprülülerin izinden giden Hekimoğlu Ali Paşa'nın sadrîâzamlığı devrinde bir ara gözden düşmesine rağmen, bilhassa 1734'den sonra Ahmed Paşa'nın yeniden yıldızı parlayacaktı¹⁷. Haziran 1735'de ise bir kez daha siyaset dışına itilen Ahmed Paşa, 1737'de Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın kısa süreli sadaretinde yeniden Bâb-ı Âli'nin gözdesidir. 1736'da başlayan Osmanlı-Avusturya, Rusya harplerinde bizzat görev alan Ahmed Paşa, planladığı Macar isyanının¹⁸ başarısızlığı dolayısıyla bir kez daha gözden düşecek ve sadrîâzamanın azlinden hemen sonra, 1738'de Kastamonu'ya sürgüne gönderilecekti¹⁹. Bir seneden daha kısa bir süre kaldığı Kastamonu'dan Osmanlı başkentine dönen Ahmed Paşa, 1747'deki ölümüne kadar kendi kurduğu ulufeli Humbaracıların tâlimleriyle ilgilenerik ve Avrupa'da devam etmekte olan Avusturya veraset savaşlarına dair tavriler²⁰ kaleme alarak Bâb-ı Âli'ye hizmet etmiştir.

¹⁵Habsburg elçisi Talman'ın, Ahmed Paşa'yı Bâb-ı Âli nezdinde itibarsızlaştırma girişimleri konusunda bkz. Benedikt, 1959, s. 98 ve 120.

¹⁶Topal Osman Paşa ve Ahmed Paşa arasındaki ilişki konusunda bkz. Shay, 1944, s. 37.

¹⁷Bu dönemde Ahmed Paşa tarafından hazırlanan numunelere göre ve onun gözetiminde dökülen 50.000 humbara için bkz. BOA (CAS 45137).

¹⁸Orduda görev yapan Ahmed Paşa'ya verilen tayinat için bkz. BOA (CAS 33101; 49344 ve 53594). Planlanan Macar isyanı ve Osmanlıların savaş esnasında yaptıkları Macaristan harekâtının tafsilatı bu çalışmanın sınırları dışında kaldığından burada ayrıntısına girilmeyecektir. Bu konuda bkz. Vandal, 1885, ss. 67-68 ve 1887, s. 317 ve Jorga, 2005, s. 355.

¹⁹Bâb-ı Âli'de yaşanan çekişmelerin ve yeni kurulan Humbaracı ortasının serkeşâne tavrılarının yanı sıra Ahmed Paşa'nın görevden alınmasında ve Kastamonu sürgününde Fransa'nın İstanbul elçisi önemli bir rol oynamıştı. Nitekim bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya arasında, Paris'in çıkarları doğrultusunda imzalanabilecek muhtemel bir barış antlaşmasının karşısında en büyük engel Ahmed Paşa olarak görülmekteydi. Bu konuda bkz. Vandal, 1887, s. 354 vd.; Gorceix, 1949, s. 189 vd. ve Uzunçarşılı, 1995, s. 324.

²⁰Söz konusu tavrilerden bir kısmı TOEM'de yayımlanmış olsa da bazıları hâlen Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. Tavrilerden anlaşıldığı kadarıyla Avrupa ile bağımlı hiç koparmamış olan Ahmed Paşa, Avrupa'da yayımlanmakta olan gazeteleri yakından takip etmekte, Avrupa'nın çeşitli ordularında savaşan (paralı?) asker arkadaşlarının yanı sıra İstanbul'a getirilen esirlerden birinci elden bilgi almakta ve bunları kaleme aldığı tavrilerle sadrîâzamanın ve Bâb-ı Âli kâtiplerinin bilgisine sunmaktaydı. Söz konusu tavriler için bkz. BOA (C. Hariciye 7897 ve 7009) ve Mehmed Arif (1328) Rusya'dan esir alınarak Ahmed Paşa'ya teslim edilen Saksonyalı subay ve ailesi için ayrıca bkz: BOA (C. Hariciye 8156) Bunların yanı sıra

İhdasında aktif görev aldığı ya da bizzat kurduğu kurumların ve Bâb-ı Âli'yi zamanın Avrupa siyaseti konusunda bilgilendirdiği tavrilerinin yanı sıra Humbaracı Ahmed Paşa'nın lâyihaları da henüz daimi elçiliklerin kurulmadığı ve muvakkat elçilerden ayrıntılı bilgilerin ulaşmadığı bir dönemde Osmanlılar açısından önemli bir bilgi kaynağıydı. Nitekim Ahmed Paşa Avrupa siyasi tarihi ve devrin en önemli politik aktörlerinden birisi olan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun batı sınırlarını tehdit eden Habsburg İmparatorluğu ağırlıklı olmak üzere çağdaş Avrupa devletlerinin idarî ve malî yapıları hakkında önemli bilgiler içeren lâyihalar yazmıştır. Kullanılan dilin de ele verdiği şekilde kendisi tarafından kaleme alınmadığı anlaşılan Ahmed Paşa'nın anılarında bu tür lâyihalara veya takrirlere rastlanmaktadır²¹. Ancak anıların otantikliğinin tartışmalı oluşu, içerdiği lâyihalardaki görüş ve düşüncelerin Ahmed Paşa'ya ait olup olmadığı konusunu gündeme getirmektedir. Her ne kadar anıların İngilizce tercümesinde Ahmed Paşa'nın, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kariyerinin ele alındığı bölümde, zamana ve mekâna uygun düşmeyen bazı eklemeler bulunsa da orijinal Fransızca metin bir anda gözden çıkartılabilecek²² ya da yok sayılabilecek nitelikte değildir. Zira Fransızca metinde yer verilen takrir ve lâyihalar ile az sonra daha ayrıntılı olarak incelenecek olan Ahmed Paşa'nın kaleminden çıktığı konusunda herhangi bir şüphenin bulunmadığı lâyihalar arasında görmezden gelinemeyecek benzerlikler vardır²³. Kaldı ki, anıların Fransızca versiyonunda, Avrupa devletlerinin siyasî ve askerî organizasyonlarına, savaş taktik ve stratejilerine dair verilen bilgiler çağın gerçekliğine tamamen uygundur. Ahmed Paşa'nın anadilinde, Fransızca, kaleme aldığı lâyihalar, muhtemelen Bâb-ı Âli tercümanları veya Avrupa dillerine vâkıf Türk dostları tarafından tercüme edilmekteydi. Oldukça serbest bir tarzda yapıldığı anlaşılan tercümelere, Türkçede tam bir karşılığı bulunamayan *şeyleri*, temsil eden Fransızca sözcükler orijinal telaffuzlarına dikkat edilerek yazılmakta ve daha sonra kavram Türkçe tanımlanmaktadır. Örneğin Habsburg İmparatorluğundaki *birovenciâyalar/sancaklar*²⁴ içinde yer alan *serbest*

Ahmed Paşa'nın Osmanlı dış ilişkilerinin şekillendirilmesinde de aktif bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bâb-ı Âli ile İtalya Kralı (?) arasındaki ilişkileri yeniden kurmak üzere İstanbul'a gelen İspanyol subayın Ahmed Paşa'nın evinde kalması konusunda bkz. BOA (C. Hariciye 6679).

²¹ Bu konuda örnek olarak bkz. Bonneval, 1755, ss. 46-63 ve 179-193.

²² Örneğin Semavi Eyice, hatıraların kont Bonneval tarafından kaleme alınmadığından muteber bir tarihî belge olarak değerlendirilemeyeceği kanaatinde (Eyice, 1976, s. 73).

²³ Örneğin Ahmed Paşa'nın ordu organizasyonuna dair verdiği bilgiler neredeyse satır satır anılarından takip edilebilmektedir. Bu konuda örnek olarak bkz. Bonneval, 1755, ss. 179-193 karşılaştırılabilir Bonneval (TSMK EH 1438).

²⁴ Metin içerisinde Ahmed Paşa'nın kullandığı kavramlar ve lâyihalardan yapılan alıntılar italik yazılacaktır.

şehirler/Libra Provençiya/Freistadt Osmanlıların anlayabileceği şekilde “*mefrûz’ül-kalem maktu’ül-kadem*” olarak tanımlanmaktaydı (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 236b).

Şu ana kadar kütüphanelerde tespit edilebilen ve müellifinin Ahmed Paşa olduğuna hiçbir şüpheye yer bırakmayan iki adet lâyiha bulunmaktadır. Bunlardan ilki Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesinde, Emanet Hazinesi bölümünde 1438 numara ile kayıtlı bulunan yazma mecmuanın, 234b-280a varakları arasında yer alan “*Avusturya ve Prusya’nın Kuvvâ-i ‘Askerîyyesi Hakkında Rapor*” başlıklı metindir. Bu lâyihanın daha özensiz bir şekilde istinsah edilmiş diğer iki nüshası ise İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde “*Risâle-i Ahmed Bey Ahvâl-i Nemçe*”²⁵ ve “*Nemçe Çasarı Hükümetine ve Ahvaline Dair*”²⁶ başlıklarıyla kayıtlıdır. İkinci lâyiha ise Fatih Millet Kütüphanesinde Ali Emirî kitapları arasında bulunmaktadır. “*Avrupa Devletlerinin Ba’zı Ahvâl-i Târihçesi*” başlığını taşıyan eserin sonuna “*Serhumbaracıyân Ahmed Paşa’nın takrîrinden tercüme olundu*” notu düşülmüştür. Söz konusu lâyihanın bir başka versiyonuna Süleymaniye Kütüphânesinde bulunan Esad Efendi Kitapları²⁷ arasında rastlanmaktadır. Lâyihaların birden fazla nüshasının bulunması Ahmed Paşa’nın İstanbul’un siyasî mahfillerinde dikkate alınan ve okunan bir müellif olduğuna işaret etmektedir.

Bu iki lâyihanın yanı sıra, Süleymaniye Kütüphanesinde Esad Efendi Kitapları arasında 2035 ve 2062/2 numara ile kayıtlı iki nüshası bulunan “*İcmâl’üs-sefâin fi Bihâr’ül-‘âlâm*” başlıklı bir takrir de Humbaracı Ahmed Paşa’ya atfolunmaktadır. Eugen’i başvekil olarak tanıtan risâle hiç şüphesiz mezkûr şansölyenin ölümünden, 1736 senesinden önce kaleme alınmış olmalıdır. Bu bağlamda takririn yazıldığı tarih ile Ahmed Paşa’nın İstanbul’daki kariyerinin başlangıcı örtüşmektedir. Takrirden Prens Eugen’den nefretle bahsedildiği iddiası, müellifin Ahmed Paşa olduğuna dair yapılan değerlendirmeye temel teşkil etmektedir. Ancak bu satırların yazarı, takririn iki yerinde, İtalya Harpleri bağlamında²⁸ ismi geçen Prens Eugen’e dair metinde nefret dolu herhangi bir cümleye rastlamamıştır. Aksine takririn sahibi Prens Eugen’e değil, Hıristiyan devletlere “*musallat*” olan XIV. Louis’ye kızgındır²⁹. Dünya denizciliği, ticarî ve askerî limanlar, ticaret filoları ve Avrupa devletlerinin deniz güçleri konusunda çok önemli bilgiler veren takririn hemen girişinde müellif ya da doğru bir ifadeyle takrir sahibi hakkında şu bilgilere rastlanmaktadır: “*França diyârında vak’i Tulojâ [Toulouse] nâm şehirden geçen günlerde bir râhib-i pûr-*

²⁵ 55 varak olarak TY 6946 numarada mahfuzdur.

²⁶ 60 varak olarak TY 6102 numarada mahfuzdur.

²⁷ 24 varak olarak 3889 numarada mahfuzdur.

²⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2035, vr. 9a ve 10a.

²⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2035, vr. 9a.

ma'ârif gelüb huzûr-ı Âsafîde şerefiyyet-i İslâm ile şerefyâb olub iş bu risâle ânın takrîrinden tesvîd olunmuşdur"³⁰. Her ne kadar basit bir rahibin takirde yer verilen olağanüstü ayrıntılı bilgilere sahip olması, genel olarak Avrupa ve özelde de Avusturya'yı bu kadar iyi tanıması mümkün gözükme de risalenin her iki nüshasında da bulunan müellife dair bilgiler Ahmed Paşa'nın biyografisi ile örtüşmemektedir. Zira Humbaracı Ahmed Paşa, daha önce de belirttiği üzere orta Fransa'da, Coussae şehrinde dünyaya gelmiştir ve hayatının hiçbir döneminde rahiplik yapmamıştır. Güney batı Fransa'daki Toulouse kentiyile hiçbir bağlantısı bulunmayan Ahmed Paşa, sadriazamın önünde değil, Osmanlı başkentine ulaşmadan önce Müslümanlığı kabul etmiştir. Dolayısıyla adı geçen takririn Humbaracı Ahmed Paşa'ya ait olması epey zayıf bir ihtimaldir.

Habsburg İmparatorluğu'nun idârî ve askerî yapısı hakkında bilgi veren ilk lâyihasını Ahmed Paşa, humbaracıbaşılığa atandıktan sonra (1731)³¹ kaleme almıştır. Lâyihanın giriş kısmında devrin sadriazamının "*istifâde*" edebilmesi için Fransızca yazılmış olan metnin Türkçeye tercüme edildiği³², kuvvetle muhtemel isimsiz mütercim tarafından, belirtilmektedir. Layihâ'da, uzun süre İmparator'a hizmet etmiş olan Ahmed Paşa'nın Viyana'daki ayak oyunlarına tahammül edemeyerek İstanbul'a geldiği vurgulanmakta ve kısa biyografisine yer verilmektedir (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 234b-235b). Ahmed Paşa, bu lâyihası, Habsburg yönetiminin "*ne gûne kavâ'id-i siyâsiyye-yi 'akliyye mebnî*" (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 235b) olduğunu ortaya koymak için yazdığını belirtmektedir. Zira metnin sonunda da söylediği gibi "*Nemçe Çasarı'nın devleti ve birkaç seneden berû mülûk-ı sa'ireye sûret-i galebede görüldüğü [için] ve kemiyet ve keyfiyet-i leşkari bi'l-cümle ahvâl-i sa'iresi*"nin Osmanlı idaresi tarafından bilinmeliydi (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 280a). Lâyihada benimsenen üslup göz önüne alındığında, Osmanlı yönetimi tarafından kendisine yöneltilen sorulara sistematik bir biçimde cevap verdiği anlaşılan Ahmed Paşa'nın, Osmanlı sınırlarını tehdit eden Avusturya'daki uygulamaları tasvir ederek, İstanbul idaresine örtük bir biçimde tavsiyelerde bulunduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra az sonra ifade edilmeye çalışılacağı üzere lâyihada anlatılan Avusturya ordusundaki mevcut uygulamalarla, Ahmed Paşa'nın Humbaracıbaşılığa atandıktan sonraki faaliyetleri arasında bir bağlantı kurmak mümkündür. Dolayısıyla muzaffer devletin savaş kazanırken izlediği

³⁰ Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi Kitapları no:2062/2, vr.31a. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2035 numarada kayıtlı diğer nüshada metin şu şekilde geçmektedir: "*França diyârından bir râhib-i pûr-ma'ârif gelüb geçen günlerde huzûr-ı âsafîde şerefi-i İslâmiyle müşerref oldukda iş bu 'ucâleten ânın takrîrinden tesvîd olunmuşdur*".

³¹ Atanma tarihiyle ilgili olarak bkz. Uzunçarşılı, 1995, s. 323.

³² Sâbık Fransa elçisi Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin oğlu Said Efendi, çeviriler konusunda Ahmed Paşa'ya yardım edenler arasındadır (Benedikt, 1959, ss. 88-89).

yol haritasını çizen lâyiha ile Ahmed Paşa, aynı zamanda İstanbul'daki mevcut konumunu tahkim etmeye ve faaliyetlerini meşrûlaştırmaya çalışmaktaydı.

Bu kısa girişin ardından Ahmed Paşa öncelikle kullanacağı kavramların tanımları ve Habsburg İmparatorluğu'nun idarî taksimatı ile söze başlar. İmparatoru “*cesîm da'irenin ruhu*” olarak tanımlayan Ahmed Paşa, İmparatorluğun idaresinde hukukun önemine vurgu yapmaktadır. Çeşitli kültürlerin oluşturduğu farklı statüdeki siyasî yapılardan meydana gelen “*Cermenya ya'ni Nemçe*” devleti ancak mevcut “*kavânin-i 'akliyye*” ile idare edilebilmektedir. Yeniçağın baskın siyasî imgesi olan teritoryal kanun devletini tanımlamakta olan Ahmed Paşa'nın yaptığı doğru tespite göre söz konusu kanunlar, “*hâl ve vâkte göre 'ukala-yı devletin*” topluca müdahalesi ile değiştirilebilmektedir. Bu bağlamda hiçbir siyasî yapı diğerinin haklarına tecavüz etmemektedir (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 236b-237a). Lâyihada, kanunların korunması ve uygulanmasında matbaanın etkisine özel bir yer ayrılmaktadır. Zirâ basılı hâle getirilerek çoğaltılan kanunlar, İmparatorluğun en ücrâ köşelerine kadar gönderilmekte ve herkes bir şekilde sahip olduğu hakları öğrenmekteydi. Nitekim insanları ve siyasî yapıları, vassalleri karşısında belirli bir özgürlük alanıyla çevreleyerek koruyan feodal hukuk, “*'ukala-yı devlet*” tarafından yapılan müdahalelerle artık modern kamu hukukuna doğru evrimleşmeye başlamıştır (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 237b-238a). Siyasetin temeli, devletin ve hukukun belki de en önemli meşrûiyet aracı ve aynı zamanda en büyük krizi olan savaş ilânı Ahmed Paşa tarafından bu durumun en açık örneği olarak tasvir edilmektedir. Umumen bir devlet üzerine sefer açılması kararı ancak İmparatorluğun idaresinde söz sahibi olan “*ekâbir â'yanın*” oybirliğiyle alınabilmekteydi. Hersek/elektör olarak da bilinen dokuz temsilci³³ aynı zamanda vergi düzenlemelerinde ve en önemlisi İmparator seçiminde de söz sahibiydi. İmparator olabilmek içinse “*İmparatorluk da'iresi breñçler[in]den ve Nemçe ta'ifesi cinsinden* [Habsburg hanedanından] *ve cihet-i mezhebde Rimpapa âyinine tâbî* [Katolik]” olmak gerekliydi (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 240b).

İmparator seçimi ve savaş ilânı gibi İmparatorluğun genelini ilgilendiren konularda bilgi verdikten sonra Ahmed Paşa, lâyihasına Avusturya'nın idarî taksimatının tasviriyile devam eder. Prenslikler, piskoposluklar ve dükalıkların idare biçimleri ve Viyana ile siyasî bağlarını anlatan Ahmed Paşa, Avusturya'yı oluşturan siyasî yapıların/*regnum* genel olarak zenginliğinden ve bilimsel

³³ Ahmed Paşa dokuz elektörü, gelir ve giderlerini, sahip oldukları asker sayılarını siyasî statülerini ve en önemlisi yönetim biçimlerini eksiksiz ve doğru bir biçimde tasvir etmektedir. Mainz, Triveri/Trier, Kolonya/Köln, Bohemya, Bevarya/Bavyera, Saksonya, Brandeburgiya/Brandenburg, Blatenos/Palatinat ve 1714'de Kraliçe Anne'in ölümüyle İngiltere mülküne sahip olan Hanoverya/Hanover için bkz. Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 238b-240a.

faaliyetlerin yoğunluğundan bahsetmektedir. “Her biri başlu başına bir cumhur” olan bu siyasî yapıların başarısı, genel olarak Avusturya'nın, ordu organizasyonunun önemli bir parçası olan silah ve mühimmat üretimine yansımaktaydı (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 242a-b). Viyana'daki merkezî devlet yapısı lâyihanın bir diğer önemli konusudur. Bu bağlamda Ahmed Paşa, Avusturya yönetiminin en üst kurulu olarak bilinen *İstât Divanı/esrâr-ı devlet divânı* (Geheimereichrat)'dan başlayarak, *Divan-ı Konserliyum Belli/Cenk Divanı* (Hofkriegsrat), malî konuların karara bağlandığı *Kamara Divanı* (Hofkammer), uzman hakimlerin katıldığı en yüce yargı makamı *Tribunal*, Saray'da çıkan anlaşmazlıkların çözümlendiği *Çasar Sarayı Divanı*'nın (Hofgericht) üyeleri, görev, yetki ve sorumlulukları konularında ve hatta bunların alt komisyonları konusunda okurlarını bilgilendirir (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 245a-246b). Habsburg aile mülkü ve aile mülkünün dışında kalan, Bohemya, Macaristan (*Hungarya*), İtalya, Belçika/Hollanda (*Belkya*) gibi bölgelerin idaresinden sorumlu kançılıryalar da bu bölümde anlatılmaktadır (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 246b-248a).

Ahmed Paşa, Avusturya merkezî idaresinin yanı sıra, taşra yönetimi ve ahalinin hukukî durumunu da lâyihasına dâhil etmiştir. Avrupa devletlerinde insanların üç sınıf hâlinde yaşadığının altını çizen Ahmed Paşa'ya göre son derece muntazam bir şekilde inşâ edilmiş sosyal piramit “*nizâm-ı devlet ve rahat-ı ra'yyet ve askerinin her hâlde mevcut bulunmasına imkân*” sağlamaktadır. Buna göre “*mülûk*” yani “*çasar, kral ve prenç*”ler sosyal tabakaların en tepesindedir. İkinci sınıf ise “*mabeynde y'ani mülûk ile re'âya beyninde vak'î mesafe-i vâsi'e-i m'aneviyi ihâta iden sınıftır ki, nobloş [noble/aristokrasi] dirler*” (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 248b-249b). Artık yavaş yavaş siyaset sahnesinden çekilen ruhbanların Ahmed Paşa tarafından yapılan sosyal analizin dışında bırakılması dikkat çekicidir. Diğer taraftan, kendisinin de mensubu bulunduğu aristokrasiye, Ahmed Paşa büyük bir önem atfetmektedir. Daha sonra Voltaire'e hayranlıkla bahsettiği şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nda benzeri bulunmayan aristokrasiyi³⁴, Arapça, Farsça ve Türkçede herhangi bir karşılık bulunmaması sebebiyle okurlarına ifade etmekte oldukça güçlük çektiği anlaşılan Ahmed Paşa aristokratları “*idâre-i serbestiyyet mu'afiyet-i sibahilik emsâli elfâz*” ile tanımlamaktadır³⁵. Lâyhada, Avrupa'daki ordu ve devlet organizasyonlarının kilit taşı olarak görülen aristokrasinin ortaya çıkışı, savaşlara ve devletin asker ihtiyacına bağlanmaktadır. Ünlü Alman tarihçi Otto Hintze'nin (1975) açıklamasını hatırlatırcasına, belirli sayıda askerle savaşa gelen kişilere yapılan reaya ve arazi temlikleriyle oluşan bu sınıfın mensupları, merkezî idareye karşı belirli bir özgürlük alanıyla çevrilidir. Savaşçılara yapılan

³⁴ Bu konuda bkz. Benedikt, 1959, ss. 89-90.

³⁵ Ahmed Paşa (TSMK EH 1438, vr. 250a). Ahmed Paşa, aynı sayfada aristokratları “*serbest ve mu'af ve müsellemler sibâhi*” olarak da ifade etmektedir.

temliklerin büyüklüğü ile doğru orantılı olarak merâtib-i silsilenin oluştuğunu belirten Ahmed Paşa'ya göre aristokrasi, Avrupalıların “*kuvvet ve miknetlerine 'illet-i müstakile'*”dir. Bununla beraber aristokrasinin sosyal piramitteki yerinin, ateşli silahların yayılması ve bununla bağlantılı olarak ordu organizasyonundaki dönüşümle birlikte değişmeye başlamasını, Ahmed Paşa'nın lâyihasından takip etmek mümkündür. Kılıç ve ok gibi geleneksel silahlara rağbetin azalmasıyla savaşlarda “*şecâ'at ve fûrûsiyyetin bi-fa'ide*” olması, doğrudan aristokrasinin konumunu etkilemekteydi. Bir başka ifadeyle “*rûsûm ve kavâ'id-i cenk[in] t'alim ve ta'allüme ve meşk û idmâna muhtaç olması*” daimi olarak seferber hâlde bulunmayan, barış zamanı savaştan uzak kalan ve nihayet “*tertib-i sufûf m'arifetinde câhil*” aristokratların ordudaki yerlerini kaybetmesiyle sonuçlanıyordu (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 250b). Dolayısıyla her daim savaşa hazır ve mutî neferler arayan krallar, artık aristokratlardan asker talep etmek yerine, aristokrasinin feodal hukuk kaynaklı kadim özgürlüklerine müdahale etmeksizin bizzat ahalden vergi almaya ve bununla merkezî ordular kurmaya başlamıştı. Bu yeni durum Ahmed Paşa'ya göre, sıradan insanların da özgürleşmesinin önünü açmaktaydı. Her biri potansiyel nefer olarak görülmeye ve bu noktadan itibaren vatandaşa dönüşmeye başlayan sıradan insanlara aristokratların müdahalesinin önlenmesi için merkezî yargı erki örgütlenmeye ve ahali tarafından hâkimler seçilmeye başlanmıştı. Merkezî hükümetin elini sadece politik açıdan değil, iktisaden de güçlendiren bu yeni siyaset etme biçimi ile amaçlanan herkesin “*serbestiyetini*”/özgürlüğünü muhafaza edebilmektir. Devrin merkantilist ekonomi anlayışını seslendiren Ahmed Paşa'ya göre serbest ahali daha fazla üretiyor, üretim ticareti geliştiriyor ve sonuçta devletler daha fazla vergi alabiliyordu (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 251a-b).

Politik ekonominin doğuşuna sahne olan çağda kalem oynatan bir entelektüel olarak siyasî özgürlükler ve ekonomik gelişme arasında doğrudan bir ilişki kuran Ahmed Paşa lâyihanın devamında Avusturya'nın gelir kalemlerini tek tek İstanbul'daki okurlarıyla paylaşır. Arazi ve mahsul üzerinden alınan vergiler ve madenler, tuz ve menzillerden elde edilen gelirlerin Avusturya hazinesinin en önemli iki kaynağı olduğunu vurgulayan Ahmed Paşa, menzillere lâyihasında özel bir yer ayırır (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 252a). Avusturya'daki merkezileşmenin bir enstrümanı olarak tarif edilen menziller sayesinde devlet ülkenin genelinden haber alabilmektedir. Ayrıca “*vuku' bulan vekâ'i-i mühimmenin basma ve yazma havâdis kâğıtları*” da menziller sayesinde tedavül etmektedir. “*Ahvali tecessüs ve bilmeğe mübtelâ olmuş*” modern devletin doğumunu haber veren satırlardan sonra, Ahmed Paşa her bir siyasî birimden, Viyana karşısındaki idarî konumuna göre hangi şekilde vergi toplandığı konusundaki bilgilerini sıralar (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 252b). İthâl ürünlere uygulanan ağır vergilerin ve ülkedeki paranın yine ülkede kalmasını sağlamak için alınan tedbirlerin/*kavâ'id-i siyasiye-i belediyye* sıralandığı satırlar

adeta Avusturya'nın izlediği merkantilist politikanın bir özetidir. Lâyihanın maliye ile ilgili bölümünün son konusu ise Avusturya hazinesinin gider kalemlerinin tasviridir (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 253a-254b).

Avusturya ekonomisinin tasvir edildiği bölümün sonunda Ahmed Paşa askerî masrafların tamamının merkezî hazineden karşılanmadığını ancak bunun önemli bir kısmının eyaletlere fatura edildiğini belirtmektedir. Bu şekilde ordu organizasyonu konusuna geçen Ahmed Paşa öncelikle ülkenin çeşitli yerlerinde iç güvenliğin sağlanması açısından önemli bir rol üstlenen kışlaları ve bunların finansman kaynaklarını mercek altına alır (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 255a). Zira iç güvenliği sağlayan her bir kışla için, kışla mıntıkasında ikamet eden ahaliden asker başına belirli miktar vergi toplanması bir taraftan neferlerin daimi olarak seferber edilmesini sağlarken, diğer taraftan da Avusturya'yı üretime uygun güvenli ve “*serbest*” bir ülke hâline getiriyordu. Ahmed Paşa, bu uygulamanın Osmanlı idaresi tarafından hayata geçirildiği takdirde hiç kimseye yük olmadan 300.000 neferin daimi bir seferberlik hâlinde beslenebileceğini ve “*celaliler*” gibi iç güvenliği tehdit eden isyancıların ortaya çıkamayacağını vurgulamaktadır. Ahmed Paşa'ya göre bu yeni uygulama, seferler sırasında talep edilen aşırı vergiden ve eşkıyadan muzdarip ahalinin de rahatlamasına olanak verecekti (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 255b-256a).

Lâyhada, en az ordunun finansmanı kadar önem atfedilen bir diğer mesele de neferlerin zabt u rabt altına alınmasıdır. Olabildiğince çok sayıda, “*istihkakıyla ve yoluyla terfi*” ve *kat’-ı merâtib*” etmiş subay istihdamı Ahmed Paşa'nın bu soruna verdiği yanıtıdır. Neferlerin sadece hakkıyla rütbe alan subaylara saygı duyduğunu belirten Ahmed Paşa, bu tür subayların da itibarlarını koruyabilmek için neferlerin uygunsuz hareketlerine cevâz vermediğinin altını çizer. Nitekim nasıl ki, Osmanlı yönetiminin sıkça karşılaştığı gibi, taşra idarecilerinin isyanına, merkeze bağlı bir ordu mânî olabiliyorsa, neferlerin isyanına da ancak kaliteli subaylar engel olabilmekteydi (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 256b). Askerin nizâmından sorumlu olan subaylar aynı zamanda savaş alanında neferlere komuta da etmektedir. Fakat Ahmed Paşa'nın da bizzat gözlemlediği üzere “*zamane cenkleri şecâ’at ve yiğidlik ile olmayub mücerred hilekârlıktan ibâretidir*”. “*Tavâ’if-i askerînin cümlesini yekpâre cenk*” ettirmek en büyük savaş hilelerinden birisidir (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 256b). Neferlerin “*hendese ile tarh olunmuş cedveller*” gibi hiza ve istikametli bir biçimde savaş alanına yayıldığı bu yeni taktik formasyonun uygulanması ancak düzenli ve daimi tâlimle mümkündür. Her ne kadar XVIII. yüzyıl başlarında bu tür tâlim Avrupa ordularında uygulanmış olsa da Ahmed Paşa, modern tâlimin ilk defa Müslümanlar tarafından icrâ edildiğini belirtiyordu. Kendisinin ve humbaracılarının meşruiyetini sağlamaya dönük bir söylem olarak da değerlendirilebilecek bu bakış açısından İslâm ordularının, kendilerinden çok daha kalabalık Haçlıları yenilgiye uğratması, aslında tâlimin ve nizâmlı

neferlerin başarısıydı. Üstelik Hz. Muhammed bile katıldığı savaşlarda “*hüsn-i nizâm*”a dikkat buyurmamış mıydı? Onun takipçileri olan dört halife, Emeviler ve Abbasiler de nizâma dikkat ederek, tâlim yapmaya devam etmişlerdi. Fakat daha sonra Hıristiyanlar, kendi adetlerini terk etmiş ve İspanya’daki Müslümanlardan savaşmayı yeniden öğrenmişlerdi. Avrupa ordularında kullanılan onbaşı, yüzbaşı, binbaşı gibi rütbeleri ve hâlen Avrupa süvarisinin, Müslüman ordulardan devşirerek geliştirdiği koşum takımlarını bu duruma örnek olarak gösteren Ahmed Paşa, Hıristiyanların modern savaşı İspanya’daki Müslümanlardan öğrendiklerini öne sürmektedir. Endülüs Emevilerinin Avrupa’daki bilim ve sanatın gelişimine yaptığı katkıyı dikkate alan Ahmed Paşa, ilk kez “*Aragonya ülkesi mutasarrıfının*” Müslüman ordularını taklit ettiğini belirterek, Emevilerin bu sırada “*rahat ile ülfet*” ederek “*hasm-ı kavîye cevabda ‘âciz*” (mukabele-i bi’l-misl) kalmalarından yakınmaktadır. İspanya’nın II. Felipe devrindeki yükselişini takiben Fransa, Avusturya ve hatta Avrupa’nın en itibarsız ülkesi olan Rusya bile Müslümanların “*nizâm-ı cedîd*”i sayesinde Avrupa’da ağırlık kazanmışlardı. Bu bağlamda Osmanlıların, Avrupa ordu organizasyonunu benimsemesi ve askerlerine onlar gibi tâlim ettirmesi, bir yenilik ya da bidât değil, fakat tam tersine peygamber zamanına rücû edilmesi anlamına geliyordu (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 257a-260b). Fakat lâyihanın ilerleyen sayfalarında Ahmed Paşa az önce gündeme getirdiği retoriğin tersine Osmanlı yönetimine şöyle seslenmekteydi: “...*gafler olunmaya ki, milel-i nasârânın cenkleri bu zamânda bir sûrete ifrağ olunmuşdur ki anların tavr u tarzları âhz olunmayınca ve b’azı mertebede anlar ile ‘amel olunmadıkca elyevm anlara galebe*” çalınamaz (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 279b).

Ahmed Paşa Avusturya ordu organizasyonunun, *infântiryâ/piyadegân*, *kavâlerya/süvari*, *artâğlerya/mühimmât ‘amelesi/cebeci/humbaracı/lağımçı/topçular* ve *encinir/mimârlar/sanây’i ‘amelesi* (askerî mühendisler) olmak üzere dört farklı sınıftan müteşekkil olduğunu belirtmektedir. Bu sınıflamaya göre süvariler kendi içinde, elit süvari birlikleri, ihtiyaca göre süvari ya da piyadenin görevlerini icrâ edebilen *drangonlar* ve *husâri/hafif süvari birlikleri* olarak üçe ayrılmaktaydı. Ancak liyakâtin, doğumla kazanılan ayrıcalıklara galebe çalmaya başladığı bir dönemde artık aristokrat süvarilerin yerine askerî mühendisler Avusturya ordusundaki en önemli sınıfı oluşturmaktadır (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 260b).

Askerî sınıflar konusundaki bu genel girişi takiben Ahmed Paşa *ahvâl-i piyadegânın* tasvirine geçer. Osmanlı İmparatorluğu’nda henüz Avrupaî mânâda modern kışlaların bulunmaması sebebiyle, çağdaş Avrupa kışlalarının genel özelliklerinin bir özetini okurlarına sunan Ahmed Paşa, neferlerin görev sürelerince müteaddid defalar başka bölgelere tayin edilerek, yer değiştirdiklerini özellikle vurgulamaktadır. Nitekim Ahmed Paşa’ya göre,

neferler “*tebdîl-i hevâ ile imtizaç itmeleri*”, kendilerine bir “*mahalli vatan ittihâz eylemek sevdasına*” düşmemeleri ve nihayet sabit bir yer ve yurtları olmadığını “*fehmi ve idrâk iderek 'uhde-i zimmetlerine lâzım olan hidemâtî*” ülke sınırları dâhilinde her yerde icrâ edebilmeleri için sık sık başka bölgelere tayin ediliyorlardı (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 262a). Avusturya piyadesinin kullandığı silahlar ve ateş gücünü artırmak için bu silahların hızlı kullanımını sağlayan tâlimler bu bölümde ele alınan diğer önemli konulardır (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 261b).

Lâyihanın bundan sonraki kurgusunu belirleyen ve en çok üzerinde durulan konu hiç şüphesiz ordunun çeşitli bölümlere ayrılması ya da Ahmed Paşa'nın tabiriyle *inkisâm-ı asker* bahsidir (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 262b). Buna göre Avrupa orduları her açıdan kendilerine yeterli ve bu bağlamda müstakil hareket edebilen *regmend/alay/ortalara* ayrılmaktadır. Ordu gibi karmaşık bir yapının idaresini görece kolaylaştıran piyade alayları, kimi Avrupa ordularında bin kişiden veya Avusturya'da gözlemlendiği üzere 2300 kişiden müteşekkildir. Alaylara komuta eden albay/*kolonel/çorbacı/bölük ağalarını*, Osmanlı ordusunda “*'âli ze'amet mutasarrıf*”larıyla karşılaştıran Ahmed Paşa, daha sonra sırayla alayın merâtib-i silsilesi içindeki subayların görev, yetki ve sorumlulukları konusunda bilgi vermeye başlar. *Kebîr/mehter/evli* anlamına gelen *Mayor/Major/yüzbaşı*, *Kavayur mayster/kışlakçı/konakçı/Quartier Meister*, alaydaki iç disiplinden sorumlu olan *Auditor/istimâ' idici/yargıç*, *sekretaryoş/serkâtib/yazıcı*, *Kırogoş Mayor/Chirurg Major/cerrah yüzbaşı* bunlardan en önemlileridir (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 262b-263b). Ancak ordunun sadece kendilerine yeterli *regmendlere/alaylara* bölünmesi idarî açıdan yeterli değildir. Zira alaylar da düşman manevralarına etkin bir şekilde, kısa zamanda tepki verebilecek iki ya da üç *batalyona/cema'ate/batallion/bölüğe* ve onlar da bir komuta subayının sesiyle idare edebileceği *kumpanyalara/kompanie/müfrezelere* ayrılmaktaydı (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 264a). Ahmed Paşa'nın da belirttiği üzere bir alayın “*kuvvet ve metâneti*”, neferâtın müfrezelere ayrılmasına ve müfrezelerin de “*hüsn-i tertîb ve nizâma*” sokulmasına bağlıydı. Dolayısıyla belirli bir düzen dahilinde kısımlara ayrılan neferler, daimi ve düzenli tâlimin ve bütün sınıfların katılımıyla gerçekleştirilen tatbikatların sayesinde³⁶, silahlarını en verimli şekilde kullanarak, muharebe alanında karmaşık manevraları uygulayabiliyorlardı. Bu noktada sözü bir kez daha Ahmed Paşa'ya bırakmak yerinde olacaktır. Ona göre “*...bunların [Avusturya ordusu] kuvvet ve miknetleri iktizâ iden [müfrezelerin] cümlesi saf bağlayub nizâm üzre güyâ*

³⁶ Zâbitlere inkiyâd ve top, tüfek sesine alışmak için Avusturya neferlerinin “*düşman ile cenk ider gibi kavâ'id-i harbiyyeleri i'crâ ittikleri*” tâlim ve tatbikatlar, Osmanlı ordusu açısından yeni bir uygulamayı gündeme getiriyordu. Bu konuda bkz. Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 268a.

birbirlerine bağlı gayet sık ve muhkem ve cümlesi beraber durub metin ve müstakîm divâr gibi sebat üzre cenge müdâvemet itdikleridir” (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 268a). Bir Avusturya piyade alayı, on beşi tüfengendâz ve ikisi humbaracı olmak üzere on yedi müfrezeden oluşmaktaydı.

Alayların ayrıldığı kısımların tasvirinden sonra Ahmed Paşa sırayla ordunun, bölük ve müfreme gibi daha alt bölümlerini ve burada görev yapan bayraktarlardan çavuşlara, berberlerden, onbaşılara kadar çeşitli rütbelerdeki astsubay ve neferlerin kullandıkları silahları, görev ve sorumluluklarını tasvire başlar. Tüfengçi olarak birkaç sene hizmet ederek müfrezesinde temayüz eden neferler arasından seçilen piyade humbaracıları tasvir ederken Ahmed Paşa'nın, XVIII. yüzyıl başlarında kullanıma giren, muharebe sırasında “*tüfengin ağzına vaz*” edilebilen *payalonta/kılıç/meç/bayonet/süngüden* bahsetmesi dikkate değer bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 265a). Avusturya piyadesi tarafından kullanılan uniformaların ve nasıl satın alındıklarının, maaşların ödenme düzeninin ve maaş ödemelerinin alayların *Kase/Kasa*/orta sandığından yapılmasının ve emeklilikle ilgili işlemlerin tasvir edildiği satırlarda Ahmed Paşa âdeta kuruluşunda bizzat rol aldığı ulufeli Humbaracı Ocağı'nın mâlî yapısını tasvir etmektedir³⁷. Söz konusu prosedürleri ordunun bütün sınıfları için, aralarındaki farklılık ve benzerliklerin altını çizerek ayrı ayrı tekrar eden Ahmed Paşa, sınıflar arasında sağlıklı bir iletişim kurularak eşgüdümün sağlanmasının, mütefennin subayların coğrafya ve hava durumuna göre belirledikleri taktik formasyonun muharebe meydanına aynen yansıtılmasının önemine işaret etmektedir³⁸. Dolayısıyla Ahmed Paşa örtük bir biçimde neferlerin daimi olarak tâlim etmesine olanak verecek kışlaların inşâ edilerek, Osmanlı ordusunda yeni bir merâtib-i silsilenin oluşturulmasını ve nihayet ordunun tıpkı Avrupa'da gözlemlendiği üzere fonksiyonel alt birimlere ayrılarak bütün sınıfların eşgüdüm içinde kullanılmasını tavsiye etmektedir. Fakat bütün bunlar ordunun bir muharebeyi kazanabilmesi için yeter şartlar değildir. Zira ordunun kalitesini sadece subaylar değil, neferlerin bireysel özellikleri de belirlemektedir. Bu bağlamda Ahmed Paşa, askerliğin başlı başına ağır bir iş olduğunu söyleyerek, Avrupa'da köylülerden devşirilen neferlerin, şehirlilere nazaran daha muteber olduklarını vurgulamaktadır. Ahmed Paşa'nın sözleriyle ifade edecek olursak “*kurâ ehli hîn-i tûfiliyyetden berû rencberlik, ırgâdlık ile melûf olub cevır û cefâyâ ziyâde sabır ve tahammül*” edebilmekteydi. Zaten neferlerin “*'ale'd-devâm hizmetler ile iştigâl olunmasının*” sebebi de

³⁷ Ulufeli Humbaracılar için, büyük bir ihtimalle Ahmed Paşa tarafından kaleme alınan nizâmnâme ile lâyiha arasında büyük benzerlikler mevcuttur. Nizâmnâme konusunda bkz. Uzunçarşılı, 1988, ss. 118-125 ve 1995, ss. 324-325 karşılaştırılabilir: Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 265b.

³⁸ Avusturya ordusundaki süvari alayları konusunda bkz. Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 266a vd.

onların cefâyâ sabredebilmesini sağlamaktı (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 269b).

Avusturya ordusundaki süvarî ve piyade sınıflarının her yönüyle tasvirinden sonra Ahmed Paşa, ordunun üst düzey komuta kademesinde yer alan generallerin görev, yetki ve sorumluluklarını, gelir kaynaklarını, üniformalarını, hatta davranış biçimlerini yine merâtib-i silsileye uygun bir biçimde İstanbul'daki okurlarıyla paylaşır. Alaylara komuta eden başarılı subaylar arasından, “*Çasarın patentesi/hâttı ve emri*” ile seçilen generaller, her ne kadar alayların iç işlerine müdahale etme yetkisini haiz olmasalar da savaş esnasında “*bi'l-cümle 'asker anların hükmüyle mahkûmdu*”. Ordu organizasyonu içerisinde önemli bir yer işgal eden generaller Ahmed Paşa'ya göre tecrübeli, neferlerin inandığı, düşmanını tanıyan, “*sahib-i tedbîr ve haşmet ve vekâr, tenfîz-i ahkâm*” subaylar arasından seçilmeliydi (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 273b-276b).

Ahmed Paşa kaleme aldığı lâyihanın son bölümünü Avusturya topçu sınıfına ve “*encinir*” olarak isimlendirdiği askerî mühendislere ayırmıştır. Mühendisler ve topçuların bilimsel gelişmelere en açık sınıflar olması bir tarafa Ahmed Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki temel faaliyet alanı dâhilinde bulunmaları lâyihada bu iki sınıfa müstesna bir yer verilmesinde büyük bir etkiye sahip olmalıdır. Nitekim Ahmed Paşa Avusturya ordusundaki mevcut uygulamaları anlatırken aynı zamanda, İstanbul'da bu alanda yaptığı faaliyetleri de meşrûlaştırmaktaydı. Topçu sınıfındaki neferlerin, aynı zamanda humbaracılık ve lağımçılık “*fenlerini*” tahsil ettiklerini belirten Ahmed Paşa askerlerin dört, beş sene içerisinde top yuvarlağı, top arabası ve barut yapmayı ve nihayet top dökmeyi nasıl öğrendiklerini Osmanlı idarecilerinin bilgisine sunmaktadır. Topçu ve mühendis sınıflarına seçilecek nefer namzetlerinin sahip olması gereken özellikler de bu bölümde tartışılan konular arasındadır. Buna göre okur-yazarlar arasından seçilen neferler öncelikle topçuluğu ve “*ilm-i hendese ve ilm-i mesâhâyı*” öğrenmekteydi. Topçu sınıfı neferlerinin ayrıca “*resm û tasvîrde mehâret*” kesbetmeleri de beklenmekteydi. Topçu, humbaracı ve lağımçı ocaklarında hizmet eden neferler, istidâdlarına göre rütbe almaktaydı. Bu bağlamda ordunun diğer sınıflarına nazaran daha “*merbût ve muntazam ve mu'allem*” olan topçu sınıfı neferleri, ordudaki diğer askerlerden daha itibarlıydı (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr. 276b-278a).

Topçu sınıfı içindeki kısımları anlatarak rütbelerin görev tanımları konusunda bilgi veren Ahmed Paşa lâyihasının son bölümünde *ocak-ı inciniyor/mimarân-ı askerî* konusundaki engin tecrübe ve malumatını gözler önüne serer. Zira “*hendese ve ulûm-ı riyaziyede mehâreti*” olan kişilerden oluşan bu ocak, Osmanlı İmparatorluğu gibi “*müretteb [ordered] devletlerde lâzım'ül-vücûd*”du. Avusturya'da sadece subaylardan oluşan bir sınıf olarak askerî mühendisler, kuşatmalarda, az önce tasvire çalışılan tabur cenginde, asker ve cephâne

sevkinde kullanılacak lojistik rotaların belirlenmesinde, aşılması zor coğrafyalara köprü ve yol yapımında önemli bir rol oynamaktaydı. Savaş sırasındaki görevlerinin ötesinde mühendisler, barış zamanında devlet tarafından çok daha etkin bir şekilde kullanılmaktaydı. Nitekim kale inşası ve mevcut hasarlı kalelerin tamiri, karayolu, kanal ve liman yapımı mühendislerin barış süresince temel faaliyetlerinden sadece birkaçıydı. Bunun yanı sıra *kurtoğfaçıyun/kartoğrafyacı* askerî mühendisler, modern orduların sevk ve idaresi açısından büyük bir önem taşıyan yolları, menzilleri, zemini ve bütün yeryüzü şekillerini gösteren “*kartalar/haritalar*” yapmaktaydı (Ahmed Paşa, TSMK EH 1438, vr.278b-279b).

Humbaracı Ahmed Paşa'nın Osmanlı idaresine sunduğu ikinci lâyiha da kendisi tarafından kaleme alınan Fransızca metnin Türkçe tercümesini içermektedir. Kastamonu sürgünü esnasında ya da sürgünden döndükten hemen sonra yazıldığı anlaşılan lâyiha ile Ahmed Paşa, muhtemelen yeniden İstanbul'da etkin bir pozisyona gelmeyi amaçlamaktaydı. Fakat ilkinden farklı olarak, lâyiha içerisinde sadrîzamanın “*istifadesine*” sunulduğuna dair her hangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak lâyihanın Bâb-ı Âli'yi yakında çıkacak olan Avusturya Veraset Savaşları konusunda bilgilendirmek ve Osmanlı dış politikasını Avrupa'daki güç dengeleri bağlamına oturtmak için kaleme alındığı aşikârdır³⁹. Nitekim lâyihada 1113/1701-1702'den kaleme alındığı tarihe kadar bir başka ifadeyle İspanya Veraset savaşlarının⁴⁰ başlangıcından, Avusturya Veraset Savaşlarının başlangıcına⁴¹ kadar geçen sürede Avrupa siyasî tarihi anlatılmaktadır. Dolayısıyla az sonra incelenecek olan ikinci lâyiha, savaşı ve diplomasıyı birbirinin mütemmim cüzü olarak gören Ahmed Paşa'nın genel olarak çağdaş Avrupa ordu ve devlet organizasyonunu tasvir ettiği ilk lâyihasını tamamlayıcı niteliktedir.

Dönemin siyasî olaylarını yakından gözleme fırsatı bulunan Ahmed Paşa takririne VI. Karl'ın ölümüyle “*umûmen mülûk-ı milel-i nasara meyânında zuhûr eden ihtilâlâtı*” tasvir ederek başlar (Ahmed Paşa, MKTB AE 70, vr.1b). Avrupa kraliyet aileleri arasındaki akrabalık ilişkilerinin ortaya konduğu satırları takiben Ahmed Paşa, İspanya taht varisleriyle ilgili bilgilerini ve bunların “*kavânin ve âyin-i nasara muktezâsınca*” sahip oldukları hakları

³⁹ Ahmed Paşa'nın Osmanlı dışpolitikası konusundaki görüşlerinin genel bir tasviri için bkz. Salih Münir Paşa (1907).

⁴⁰ İspanya Veraset savaşlarının iyi bir özeti için bkz. McKay-Scott, 1983, ss. 58-63.

⁴¹ Risâlenin son bölümünde *Pragmatische Sanktion*'u tasvir eden ve Bavyera dükasının Avrupa'da kabul görmediğinden bahseden Ahmed Paşa, her an savaşın başlayabileceğini belirtmektedir. Avusturya Veraset Savaşlarının 1740'da başladığı göz önünde bulundurulduğunda risâlenin 1739-1740 tarihleri arasında kaleme alındığına hükmedilebilir. Bu konuda bkz. Ahmed Paşa, MKTB AE 70, vr. 18a. *Pragmatische Sanktion* hakkında ayrıca bkz. Wagner, 1948, s. 224.

okurlarıyla paylaşır. Bu bağlamda devletler arasındaki kadim dostluklar ve düşmanlıklar, her hangi bir devletin Avrupa siyasetinde ağırlık kazanmaması için sarf edilen çabalar metnin ana eksenlerinden birisidir. Avrupa devletler sistemi bağlamında İspanya Veraset Savaşlarını ve güç dengesi politikasının bir aracı olarak sıkça kullanılan takas siyasetini (Europäische Konvenienzpolitik) Bâb-ı Âli'nin gündemine getiren de yine Ahmed Paşadır. Dolayısıyla İspanya Veraset Savaşlarının, savaşı sona erdiren barış antlaşmalarının ve söz konusu savaşların Avrupa siyasetine etkilerinin tasviri basit bir siyasî tarih anlatısı olmanın ötesindedir (Ahmed Paşa, MKTB AE 70, vr. 1b-10a). Zira XVIII. yüzyıl başlarındaki savaşların ve aristokratik aileler arasındaki kan bağlarının ayrıntılı bir şekilde anlatılmasının Bâb-ı Âli'yi bu konuda bilgilendirmenin ötesinde bir anlama sahip olduğu açıktır. Zira bu uzun giriş kısmı risâlenin devamında Avrupa'daki mevcut siyasî ortamın tahlili için sağlam bir temel oluşturmaktadır. Avrupa siyasetine ve hukukuna yabancı kişiler için oldukça karmaşık bir problem olan Habsburgların içine düştüğü verâset krizini Bâb-ı Âli için anlaşılır kılmanın, belki tek değil, ancak en basit yolu buydu.

Aslında imparator seçilebilme şartlarına ya da imparator seçimine veya risâlenin kaleme alındığı tarihe kadar kimlerin kaç sene imparatorluk yaptığını dair yeterli bilgiye sahip olmayan Osmanlı yöneticileri sadece ülkenin batı sınırlarında kaybedilen toprakları geri almanın peşindeydi. Ahmed Paşa'nın çıkması muhtemel savaşı adeta, Macaristan'ın yeniden Osmanlı sınırlarına dahil edilmesi için bir fırsat olarak değerlendirmesi ve bu konuya münhasır bir başlık altında görüşlerini bildirmesi doğaldır (Ahmed Paşa, MKTB AE 70, vr.16a). Bu bağlamda tecrübeli bir askerî mühendis ve Avrupa diplomasisini yakından takip eden bir entelektüel olan Ahmed Paşa, güçlü bir ordunun savaş kazanmak için tek başına yeterli olmadığına farkındadır. Ona göre, Osmanlıların eski topraklarını yeniden kazanabilmesinin ve Rusya'nın Balkanlara doğru yayılmasının engellenmesinin ön şartı, Bâb-ı Âli'nin zaten bir parçası olduğu Avrupa siyasetine aktif bir biçimde dâhil olmasıydı.

Risâlede Osmanlı yönetimine örtük olarak verilmek istenen mesaj, uluslararası ilişkilerde diplomasiye de en az savaş kadar etkili ve devletleri hasımları karşısında güçlü kılan bir enstrüman olduğudur. Buna mukabil Bâb-ı Âli, diplomasiye neredeyse hiç kullanmamaktadır. Osmanlıların Avrupa güç dengesi içerisinde önemli bir faktör olarak ele alan Ahmed Paşa, Kanunî Sultan Süleyman'ın II. François ile yaptığı anlaşmaya referans vererek Bâb-ı Âli'nin eskiden Avrupa'daki dengeleri gözetken bir dış siyaset izlediğini belirtmektedir (Ahmed Paşa, MKTB AE 70, vr. 6a-b). Yine kadime gönderme yaparak tezine meşrûiyet sağlamaya çalışan Ahmed Paşa, diğer taraftan da Osmanlı idaresini dış politikada önüne çıkan fırsatları değerlendirmemesi sebebiyle kınar. Örneğin İspanya Verâset savaşları sırasında, İspanya'nın teklif ettiği üzere yapılacak bir ittifak, Osmanlıların, ortak düşman Habsburglardan Macaristan'da kaybettiği

bölgeleri geri almasını sağlayabilirdi (Ahmed Paşa, MKTB AE 70, vr. 9b). Hâlihazırda Rusya ve Avusturya'nın Bâb-ı Âli'ye karşı kurduğu ittifak da bu kabildendir. İki hasımla tek başına mücadele etmek yerine, Bâb-ı Âli, Moskova ve Viyana'nın ortak düşmanı Fransa ve İsveç'le ittifak kurmalı ve üzerindeki ağır yükü müttefikleriyle paylaşmalıydı (Ahmed Paşa, MKTB AE 70, vr.11b). Bilhassa Fransa'nın dış politikasına uygun düşen⁴² bu anlaşma konusunda Osmanlı idaresini yöreklendirmeye çalışan Ahmed Paşa'nın Bâb-ı Âli'ye bir diğer eleştirisi de uluslararası siyasetin belirlenmesine temel teşkil edecek bilginin eksikliğidir. Daimi elçilikleri bulunmayan, hatta muhtemel Avusturya saldırılarını günlerce öncesinden haber veren Avrupa'daki gazeteleri (*havâdis kâğıdları*) takip etmeyen Bâb-ı Âli'nin güç dengelerini dikkate alan bir politika takip etmesi ya da Avrupa diplomasisine dahil olması neredeyse imkansızdır. Zira bilgi eksikliği Osmanlıların sık sık iki müttefikin saldırısına uğramasına ve daha da önemlisi saldırılara hazırlıksız yakalanmasına yol açmaktadır (Ahmed Paşa, MKTB AE 70, vr. 12a).

Devrin en önemli şahsiyetlerinden birisi olan Voltaire ile mektuplaşan⁴³ ve hatta ünlü Kazanova'yı İstanbul'daki evinde konuk eden Ahmed Paşa, kaleme aldığı lâyhaların yanı sıra Osmanlı-Avusturya savaşları esnasında Bâb-ı Âli'ye siyasî ve askerî danışmanlık da yapmıştır. Çağdaş ordu organizasyonuna göre kurduğu humbaracı ortası⁴⁴ ve burada Avusturya'da uygulandığı şekilde modern tâlimin hayata geçirilmesi⁴⁵, Üsküdar'da dönemin standartlarına göre inşâ ettirdiği kışla ve Osmanlı İmparatorluğunda kurulan ilk askerî okul olarak bilinen Hendesehâne⁴⁶, Ahmed Paşa'nın diğer önemli hizmetleri olarak göze çarpar. Bâb-ı Âli'nin Avrupa devletler sistemine entegrasyonunda ve dış ilişkilere yön veren kâtiplerin düşünce dünyasının gelişiminde büyük bir öneme sahip olduğu anlaşılan Ahmed Paşa'nın diplomasi bağlamındaki önerilerinde, Fransız İhtilâli'ne kadar Bâb-ı Âli'nin takip ettiği dış politikanın ana hatlarını görmek mümkündür⁴⁷. Kuruluşunda aktif rol oynadığı kurumların ve siyasî konulardaki

⁴²XVIII. yüzyıl başlarından itibaren Fransa, Rusya'nın Balkanlardaki yayılmasının önünü alabilmek için Polonya, İsveç ve Osmanlılardan oluşan bir ittifak kurmaya çalışmaktaydı. Prusya, daha sonra bu üçlüye dahil edilecektir. *Barrière de l'Est* olarak da isimlendirilen Fransız stratejisi konusunda bkz. Hochedlinger, 2003, s. 217.

⁴³Bu konuda bkz. Vandal, 1887, s. 355.

⁴⁴Söz konusu "ulufeli humbaracı" ortasının 1743'de başlayan İran savaşında aktif bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır. BOA (CAS 14296).

⁴⁵Ahmed Paşa'nın yaptırdığı modern tâlim konusunda ayrıca bkz. Tott, 1785 c:II, s. 141.

⁴⁶Hendesehâne ve kışla konusunda bkz. Adıvar, 1991, s. 183; Tayyazâde Ahmed Ata, 1291-1293, s. 158; Mehmed Raif, 1314, s. 556; Ergin, 1977, ss. 61-62.

⁴⁷Nitekim 1739'da Belgrat Antlaşması için yapılan görüşmelerde Osmanlı murahhaslarının benimsediği Avrupai dil ve hatta müzakerelerde Grocius/Grotius'dan örnekler getirmeleri Ahmed Paşa'nın Osmanlı diplomasisi üzerindeki etkisini

önerilerinin yanı sıra Ahmed Paşa, başka askerî uzmanların transferinde önemli bir rol üstlenmiş ve kendisinden sonra bıraktığı mirası devralabilecek bir grubun yetişmesini sağlamıştır⁴⁸. Ancak bütün bunların ötesinde Humbaracı Ahmed Paşa gibi devrin temayüz etmiş askerî uzmanlarından birinin İstanbul'a gelerek başarılı olması, sadece Bâb-ı Âli'ye değil, Avrupa'nın diğer işsiz askerî mühendislerine⁴⁹ ve Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfûz kazanmaya çalışan Fransa gibi devletlere de örnek teşkil edecekti. Zira Ahmed Paşa'nın da belirttiği üzere, aristokrasinin bulunmadığı Osmanlı İmparatorluğu'nda insanlar liyakatleri ölçüsünde devletin en üst mevkilerine ulaşabilmekteydi.

---

gösteren örnekler cümlesindedir. Yine kaleme aldığı lâyihada Ahmed Paşa'nın, Fransız politikasına da uygun düşecek şekilde, Bâb-ı Âli'ye Avusturya ve Rusya'nın Balkanlara yayılmasına karşı İsveç ve Polonya ile ittifak kurulmasını tavsiye etmesi ve Prusya'yı Bâb-ı Âli'nin müstakbel müttefiki olarak tanıtmayı dikkat çekicidir. Zira Osmanlılar 1739'da İsveç'le ve 1790'da Prusya ile ittifak kuracaklardı. Bunların yanı sıra 1739'daki görüşmeleri yürüten ve Ahmed Paşa'nın tavsiyelerini dikkate aldığını düşündüğümüz Koca Ragıp Paşa ve Tavukçubaşı Mustafa Efendi, aynı zamanda XVIII. yüzyıl Osmanlı diplomasisine yön veren önemli şahsiyetlerdi. Zira Bâb-ı Âli'nin izleyeceği dışpolitika onların attığı temel üzerine şekillenecekti. Ahmed Resmî Efendi'yi ve daha sonra III. Selim devrinde Nizâm-ı Cedîd ricâlini, bu bağlamda onların takipçileri olarak görmek mümkündür. Bu konuda bkz. Subhî Mehmed Efendi, 2007, s. 423 ve Tupetz, 1878.

⁴⁸ Baron de Tott, XVIII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde bile Ahmed Paşa tarafından yetiştirilen kişilerin, Osmanlı başkentinde aktif olarak çalışmaya devam ettiklerini belirtmektedir. Baron de Tott'dan alıntılan Berkes (1978, s. 559).

⁴⁹ Ahmed Paşa'nın bıraktığı izleri takip etmeye çalışan bir başka Avusturyalı general için bkz: Beydilli, 1991.

Kaynakça**Yayımlanmamış Kaynaklar****Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)****Ali Emiri Tasnifi (AE) I. Mahmud**

5865

Cevdet Askeriye (CAS)

14296; 33101; 40644; 45137; 49344; 53594.

Cevdet Hariciye (C. Hariciye)

6543; 6679; 7009; 7897; 8156.

Süleymaniye Kütüphanesi (SK) Ahmed Paşa, *Avrupa Devletlerinin Ba'zı Ahvâl-i Târihçesi*, Esad Efendi Kitapları no: 3889.*İcmâl'üs-sefâin fi Bihâr'ül-'âlâm*, Esad Efendi Kitapları no: 2035 ve 2062/2.**İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi (İÜKT)**Ahmed Paşa, *Risâle-i Ahmed Bey Ahvâl-i Nemçe*, no: TY 6946.Ahmed Paşa, *Nemçe Çasarı Hükümetine ve Ahvaline Dair*, no: TY 6102.**Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi**Ahmed Paşa, *Avusturya ve Prusya'nın Kuvvâ-i 'Askerîyesi Hakkında Rapor*. Emanet Hazinesi (EH) no:1438, vr. 234b-280a.**Fatih Millet Kütüphanesi (MKTB)**Ahmed Paşa, *Avrupa Devletlerinin Ba'zı Ahvâl-i Târihçesi*. Ali Emiri Kitapları (AE) no: 70.**Yayımlanmış Eserler**Anderson, M. S. (1988). *War and Society in Europe of the Old Regime (1618-1789)*. Londra.

Allerneuestes Besprache im Reiche Derer Todeten Zwischen dem Tapfern Fürsten Leopold Maximilian Fürsten von Anhalt Dessau und dem Türkischen Bassa Grafen von Bonneval. Braunschweig ve Leipzig, 1752.

Arneht, A. (1858). *Prinz Eugen von Savoyen (1719-1736)*. Cilt III. Viyana.Baysun, C. (1997). Ahmed Paşa (Bonneval, Humbaracıbaşı). *İslam Ansiklopedisi*, I, 199.Benedikt, H. (1950). Bonneval und Prinz Eugen. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 58, 478-502.Benedikt, H. (1959). *Der Pascha-Graf Alexander von Bonneval, 1675-1747*. Graz.Berkes, N. (1978). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul.

- Beydilli, K. (1991). Bonneval'in İzinde: Mühtedi Osman Bey veya Avusturyalı Firari General Karlo de Kotzi. *Osmanlı Araştırmaları*, 11, 73-99.
- Bonneval, A. (1755). *Memoires du Comte de Bonneval*. Cilt III. Londra
- Bonneval, A. (1750). *Memoirs of the Bashaw Count Bonneval*. Cilt III. Londra
- Bowen, H. (1954). Ahmed Paşa. *The Encyclopaedia of Islam*, I, 199.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*. I, İstanbul.
- Eyice, S. (1976). II. Rakoczi Ferenc'den Hatıralar. *Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığında II. Rakoczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu*, İstanbul, 68-124.
- Gorceix, S. (1949). *Bonneval Pacha, Pacha a Trois Queues Une Vie d'Adventures au XVIII siècle*. Paris.
- Guerlac, H. (1986). Vauban: The Impact of Science on War. (P. Paret Ed.). *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*, New Jersey: 64-90.
- Hintze, O. (1975). Military Organization and the Organization of State. (F. Gilbert, Ed.). *The Historical Essays of Otto Hintze*, New York.
- Hochedlinger, M. (2003). *Austria's Wars of Emergence (1683-1797)*. Londra.
- Jorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (N. Epeçli Çev.). Cilt V. İstanbul.
- Levy, A. (1982). Military Reform and the Problem of Centralization in the Ottoman Empire in the Eighteenth Century. *Middle Eastern Studies*, 18, 227-249.
- Lockyer, R. (1993). *Habsburg and Bourbon Europe (1470-1720)*. Londra.
- Mckay, D. ve Scott, H. M. (1983). *The Rise of the Great Powers, 1648-1815*. Londra.
- Mehmed Arif (1328). Humbaracı Ahmed Paşa (Bonneval). *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası (TOEM)*, 18-19-20. sayılar.
- Mehmed Raif (1314). *Mirât-ı İstanbul*. İstanbul.
- Özcan, A. (1988). Humbaracı Ahmed Paşa. *DİA*, XVIII, 351-353.
- Salih Münir Paşa. (1907). Bonneval Pacha, son Influence sur les Relations Extérieures de la Turquie. *Revue d'Histoire Diplomatique*, (Ayrı Basım).
- Shay, M. L. (1944). *The Ottoman Empire from 1720 to 1734 as Revealed in Despatches of the Venetian Baili*. Urbana.
- Steele, D. ve Dorland, T. (2005). *The Heirs of Archimedes, Science and the Art of War through the Age of Enlightenment*. Cambridge Mass.
- Subhî Mehmed Efendi. (2007). *Subhî Tarihi*. M. Aydıner (Haz.), İstanbul.
- Tayyarzâde Ahmed Ata. (1291-1293). *Târih-i Ata*. Cilt I. İstanbul.
- Tott, F. (1785). *Memoirs of Baron de Tott*. III, Londra.
- Tupetz, T. (1878). Der Türkenfeldzug von 1739 und der Friede von Belgrad. *Historische Zeitschrift*, 40, 1-51.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*. II, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995). *Osmanlı Tarihi*. IV-I, Ankara.
- Vandal, A. (1885). *Le Pacha Bonneval*. Paris.

- Vandal, A. (1887). *Une Ambassade Française en Orient sous Louis XV, La Mission du Marquis de Villeneuve (1728-1741)*. Paris.
- Wagner, F. (1948). *Europa im Zeitalter des Absolutismus. 1648-1789*, Mnih.
- Wilson, P. (1998). *German Armies, War and German Poitics, 1648-1806*. Pennsylvania.